

УДК 37.37.064.1+373.5

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1\(35\)-93-99](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-93-99)

Гончар Людмила Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання, Інститут проблем виховання НАПН України, вул. М. Берлінського, 9, м. Київ, 04060, тел.: (044) 455-53-48, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

СТАН ГОТОВНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ І САМОРОЗВИТКУ

Анотація. Проблема професійного самовизначення і саморозвитку особливої ваги набуває для старшокласників, які закінчують школу і вступають у самостійне трудове життя. Цей вибір значною мірою визначає вектор подальшого розвитку особистості, умови і засоби реалізації нею своїх якостей і здібностей.

Професійне самовизначення особистості розглядаємо як «Я-концепцію» індивіда, що відбиває його розуміння, переживання й наміри, предметні дії у професійній діяльності в конкретних соціальних умовах. У статті акцентовано, що орієнтація молоді на професійну працю та вибір свого професійного майбутнього є невід'ємною складовою всього освітнього процесу закладів освіти за умов обов'язкового його доповнення інформаційною і консультативною роботою, практичною діяльністю, спрямованою на розвиток схильностей і здібностей особистості.

При виявленні стану готовності старшокласників до професійного самовизначення до уваги брались такі показники, як: знання старшокласниками своїх індивідуально-психологічних особливостей, їх адекватна самооцінка; знання про світ професій, про перебіг процесу професійного самовизначення; позитивне ставлення до побудови професійної кар'єри, до навчання і праці як передумови професійного саморозвитку; прагнення обрати майбутню професію відповідно до свого особистісного самовизначення; прагнення до самовдосконалення; вміння співвідносити відповідність обраної професії з власними індивідуально-психологічними особливостями, регулювати свою поведінку задля досягнення професійної мети.

Послуговуючись наведеними показниками і використовуючи комплекс взаємопов'язаних діагностичних методик, схарактеризовано три рівні сформованості у старшокласників готовності до професійного самовизначення: високий, середній, низький.

Особлива увага в статті приділена виявленню гендерних розбіжностей у старшокласників щодо їхнього професійного самовизначення.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійний саморозвиток, старшокласники, гендерні особливості.

Honchar Liudmila Viktorivna Doctor of Educational Sciences, Professor, senior researcher, Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, St. M. Berlynskogo, 9, Kyiv, 04060, tel.: (044) 455-53-48, <https://orcid.org/0000-0002-9761-9031>

THE STATE OF READINESS OF HIGH SCHOOL STUDENTS FOR PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AND SELF-DEVELOPMENT

Abstract. The problem of professional self-determination and self-development becomes especially important for high school students who graduate from school and enter an independent working life. This choice largely determines the vector of further development of the personality, the conditions and means of realizing its qualities and abilities.

Professional self-determination of an individual is considered as the "I-concept" of an individual, which reflects their understanding, experiences and intentions, substantive actions in professional activity in specific social conditions. The article emphasizes that the orientation of young people to professional work and the choice of their professional future is an integral component of the entire educational process of educational institutions, subject to the mandatory addition of informational and advisory work, practical activities aimed at the development of individual inclinations and abilities.

When identifying the state of readiness of high school students for professional self-determination, the following indicators were taken into account: high school students' knowledge of their individual and psychological characteristics, their adequate self-assessment; knowledge about the world of professions, about the process of professional self-determination; a positive attitude to building a professional career, to study and work as a prerequisite for professional self-development; the desire to choose a future profession in accordance with one's personal self-determination; striving for self-improvement; the ability to correlate the suitability of the chosen profession with one's own individual and psychological characteristics, to regulate one's behavior in order to achieve a professional goal.

Using the above indicators and using a complex of interrelated diagnostic methods, three levels of readiness for professional self-determination among high school students were characterized: high, medium, low.

Special attention is paid in the article to the identification of gender differences among high school students regarding their professional self-determination.

Keywords: professional self-determination, professional self-development, high school students, gender characteristics.

Постановка проблеми. Сучасна вітчизняна освіта спрямована на надання учневі сукупності певних наукових знань, вироблення в нього відповідних практичних умінь і навичок, формування ставлення до професійно-трудової сфери і способу його реалізації через узгодження внутрішньо-особистісних та соціально-професійних потреб, досягнення функціональної рівноваги між індивідуальними властивостями та особливостями професійної діяльності, входженням у ту чи іншу соціальну та професійну групу, вибором способу життя, сфери трудової діяльності і конкретної професії.

Особливої значущості проблема професійного самовизначення і саморозвитку набуває для дітей старшого шкільного віку, які закінчують школу і вступають у самостійне трудове життя. Саме цей вибір значною мірою визначає вектор подальшого розвитку особистості, умови і засоби реалізації нею своїх якостей і здібностей, соціальне середовище для втілення життєвих планів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми професійного самовизначення різноаспектно (з'ясування сутності цього феномену, виокремлення внутрішніх і зовнішніх ознак його прояву, формування готовності до самовизначення і саморозвитку) звертались сучасні українські дослідники О.Губенко, В. Горпинюк, В.Мачуський, І. Мачуська, Н.Ковтуненко, Н.Ковальська, Т.Кравченко, В.Мачуський, О.Хромова та ін. Проблемі професійного саморозвитку присвятили свої праці В. Загв'язінський, І. Зязюн, С. Сисоєва, Л. Левченко та ін.

Однак проблема готовності учнівської молоді до професійного самовизначення і саморозвитку ще не була розроблена в повному обсязі.

Мета статті – висвітлення окремих аспектів проблеми готовності учнівської молоді до професійного самовизначення і саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасне розуміння професійного самовизначення і саморозвитку охоплює проблеми взаємозв'язку цього процесу із загальним життєвим самовизначенням особистості, впливи на особистість з боку навколишнього соціального середовища, підтримку учня у виборі освітнього шляху в рамках профільного навчання, профорієнтаційну роботу і т. ін.

Професійне самовизначення є багатоаспектним процесом, який можна розглянути з точки зору різних підходів:

- як систему завдань, які суспільство висуває перед особистістю (соціологічний підхід);

- як процес поетапного прийняття рішень, завдяки яким індивід формує баланс між власними перевагами та потребами системи розподілу праці у суспільстві (соціально-психологічний підхід);

- як процес формування індивідуального стилю життя, значною часткою якого є професійна діяльність (диференційно-психологічний підхід) [2, С.119].

Професійне самовизначення передбачає формування суб'єкта конкретного виду праці — професії, спеціальності, посади, що характеризується високою мобільністю; вимагає широкої орієнтації у світі праці, не обмежуючи можливості розвитку і саморозвитку особистості.

Професійне самовизначення особистості розглядається як «Я-концепція» індивіда, що відбиває його розуміння, переживання й наміри, предметні дії у професійній діяльності в конкретних соціальних умовах. Орієнтація молоді на професійну працю та вибір свого професійного майбутнього є невід'ємною складовою всього освітнього процесу закладів освіти за умов обов'язкового його доповнення інформаційною і консультативною роботою, практичною діяльністю, спрямованою на розвиток схильностей і здібностей особистості.

Процес професійного самовизначення і саморозвитку має динамічний, усвідомлений характер, здійснюється протягом усього життя людини та тісно пов'язаний з розвитком професійної самосвідомості.

Період розвитку професійної самосвідомості характеризується: сформованістю в учнів старших класів особистісного погляду на проблему вибору професії; умінням співвідносити суспільну спрямованість мети вибору сфери професійної діяльності зі своїм ідеалом; уявленнями про цінності та свої реальні можливості щодо майбутньої професії [2, С.129].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження [1; 2; 3] дає змогу уточнити сутність поняття «професійне самовизначення сільських старшокласників» як процес прийняття особистістю рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності, в основу якого покладено знання нею своїх індивідуально-психологічних можливостей щодо своєї майбутньої професійної діяльності, позитивне ставлення до самовдосконалення, саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети.

Для проведення педагогічної діагностики, спрямованої на виявлення стану готовності старшокласників до професійного самовизначення, можна спиратися на такі показники, як: знання учнями своїх індивідуально-психологічних особливостей, їх адекватна самооцінка; знання про світ професій, про перебіг процесу професійного самовизначення (резервний і основний професійний план); розуміння необхідності свідомого ставлення до свого професійного майбутнього; позитивне ставлення до побудови професійної кар'єри, до навчання і праці як передумови подальшого успіху в професійній кар'єрі; прагнення обрати майбутню професію відповідно до свого особистісного самовизначення; прагнення до самовдосконалення; вміння співвідносити відповідність обраної професійної діяльності з власними індивідуально-психологічними особливостями, регулювати свою поведінку задля досягнення професійної мети.

Для вивчення гендерних особливостей учнів старших класів, можна застосовувати такі методи: тест-опитувальник для вимірювання мотивації досягнення (ТМД), адаптований диференціально-діагностичний опитувальник (ДДО), авторські анкети для визначення пріоритетних професій для дівчат та хлопців. За результатами дослідження виявлено такі гендерні розбіжності у старшокласників щодо професійного самовизначення: 1) старшокласниці-дівчата більш спрямовані, ніж їхні однолітки-хлопці, на мотивацію досягнень успіху; 2) у хлопців переважають схильності до технічних професій і професій, пов'язаних з цифровими знаками, натомість меншою популярністю користуються професії, пов'язані з обслуговуванням людей і творчі види діяльності. У групі дівчат-старшокласниць переважають професійні інтереси, пов'язані з обслуговуванням людей та спілкуванням, меншою мірою популярні професії, пов'язані зі знаковою системою; 3) юнакам найбільше подобаються професії програміста, водія, інженера-конструктора; дівчатам – менеджера, лікаря, психолога. У майбутній професії юнаків приваблюють здебільшого матеріальна зацікавленість, процес трудової діяльності і перспективність діяльності; дівчат – контакти з людьми, умови праці, матеріальне забезпечення і можливість отримання нових вражень [2, С.148-149].

Отже, наведені дані підтверджують припущення щодо розбіжностей між юнаками і дівчатами в професійних інтересах, схильностях, мотивації досягнень, що має враховуватися під час організації з ними роботи, орієнтованої на підтримку їхнього професійного самовизначення.

Послугуючись наведеними показниками і використовуючи комплекс взаємопов'язаних діагностичних методик, виокремлюємо три рівні сформованості у старшокласників готовності до професійного самовизначення: високий, середній, низький.

Високий рівень. Старшокласники мають глибокі і міцні знання про свої функціональні і психологічні особливості, світ професій, перебіг процесу професійного самовизначення (резервний і основний професійний план); добре розуміють необхідність свідомого ставлення до свого професійного майбутнього; мотивовані на позитивне ставлення до побудови професійної кар'єри, до навчання і праці як передумови подальшого успіху в професійній діяльності, прагнуть до самовдосконалення; вміють співвідносити обрану професійну діяльність із власними індивідуально-психологічними особливостями, регулюють свою поведінку задля досягнення професійної мети.

Середній рівень. Старшокласники: загалом знають власні функціональні і психологічні особливості, орієнтуються у світі професій; розуміють необхідність свідомого ставлення до свого професійного майбутнього; в основному мотивовані на позитивне ставлення до побудови професійної кар'єри, до навчання і праці як передумови подальшого успіху в професійній

діяльності, хоча прагнення до самовдосконалення має ситуативний характер; вміння співвідносити відповідність обраної професійної діяльності власним індивідуально-психологічним особливостям позначене фрагментарністю і часом зумовлене лише суб'єктивним бажанням батьків, відсутність бажання регулювати свою поведінку задля досягнення професійної мети.

Низький рівень. Старшокласники: погано знають власні функціональні і психологічні особливості, не орієнтуються у світі професій; не розуміють необхідності свідомого ставлення до свого професійного майбутнього; не мотивовані на професійну кар'єру, на навчання і працю як передумови подальшого успіху в професійній діяльності, прагнення до самовдосконалення має ситуативний характер; не вміють співвідносити обрану професійну діяльність із власними індивідуально-психологічними особливостями, не вміють регулювати свою поведінку задля досягнення професійної мети.

За результатами дослідження більшість старшокласників продемонстрували середній рівень готовності до професійного самовизначення (49,1% респондентів), низький рівень виявлено майже в третини учнів (29,3%), високий – лише 21,6% учнів.

Виявлений стан готовності старшокласників до професійного самовизначення з подальшим професійним розвитком підтвердив необхідність розробки і подальшої експериментальної перевірки моделі та соціально-педагогічних умов формування професійного саморозвитку старшокласників у закладах загальної середньої освіти.

Висновки. Отже, в сучасних умовах актуалізується необхідність розробки нових підходів до вирішення питань професійного самовизначення старшокласників. Цей процес має відбуватися на основі всебічної професійної просвіти, психолого-педагогічного вивчення особистості та її професійних настановлень, врахування потреб ринку праці, тісної співпраці школи і сім'ї.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо пошук нових форм, методів організації та засобів професійного самовизначення, яке є основою для подальшого професійного саморозвитку молодої людини.

Література:

1. Маглам'ян К. А., Верещака І. М. Професійний саморозвиток особистості за допомогою інформаційних технологій. Соціум. Документ. Комунікація. Випуск 3, Серія «Філологічні науки», 2017. С.133-144.
2. Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників : методичний посібник / В. П. Горпинюк, О. М. Доукіна, Т. В. Кравченко, І. М. Мачуська, К. М. Павицька, Л. В. Повалій, В. Г. Постовий, А. В. Хижняк, О. Л. Хромова ; за заг. ред. Т. В. Кравченко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 268 с.
3. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця: монографія / за ред. В.А.Ковальчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 204 с.
4. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці : монографія / Н. А. Побірченко, Н. І. Литвинова, В. В. Синявський та ін. К. : Педагогічна думка, 2011. 256 с.

5. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири : монографія / В.М. Шахрай (Ред.), Т.Ф. Алексєєнко, Л.В. Гончар, Л.В. Канішевська, Р.В. Малиношевський. Київ, 2019. 136 с.

References:

1. Mahlamian, K. A., Vereshchaka I. M. (2017). Profesiinyi samorozvytok osobystosti za dopomohoiu informatsiinykh tekhnolohii [Professional self-development of the individual with the help of information technologies]. Sotsium. Dokument. Komunikatsiia. Vypusk 3, Seriia «Filolohichni nauky» [in Ukrainian].

2. Pedahohichna pidhotovka simei riznoho typu do profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv : metodychnyi posibnyk (2014). [Pedagogical preparation of families of various types for professional self-determination of high school students]. Za zah. red. T. V. Kravchenko. Kirovohrad : Imeks-LTD [in Ukrainian].

3. Profesiinyi samorozvytok maibutnoho fakhivtsia: monohrafiia (2011). [Professional self-development of the future specialist]. Za red. V.A. Kovalchuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

4. Tekhnolohii profesiinoyi oriientsii naseleennia v umovakh rynku pratsi : monohrafiia (2011). [Technologies of professional orientation of the population in the conditions of the labor market]. N. A. Pobirchenko, N. I. Lytvynova, V. V. Syniavskiyi ta in. K. : Pedahohichna dumka, [in Ukrainian].

5. Tsinnist zhyttia pidlitka: svitohliadni oriientyry : monohrafiia (2019). [The value of a teenager's life: worldview guidelines]. Za red. V.M. Shakhrai. Kyiv [in Ukrainian].

